

հարկաւ Այն հանգամանքը, որ արեւմտեան — միջնադարեան եկեղեցին խէթ աչքով է նայել արդի գիտութեան յառաջագիմունքեան վերայ, նորա արդիւնքը՝ իրերի և երևոյթիւնների վերաբերութեամբ նորա գործ դրած անողոր քննադատութիւնն, իրեւ իւր համար խիստ վտանգաւոր մի ինչ նկատել ու յաճախ ժխտել, կարծել է տալիս շատ չափերին, թէ քրիստոնէութիւնն առհասարակ իւր բոլոր երևոյթներով մէկտեղ պէտք է վախենայ, պէտք է թաղչի գիտութեան լոյսից և համարձակութիւն չունենայ քննադատութեան ասպարէզ ելնելու։ Բայց մենք, որ համոզուած ենք, թէ քրիստոնէութիւնն իրեւ երկնային լուսոյ ծնունդ և մարտի ճշմարտութեան ուղեցոյց՝ չի կարող խոյս տալ որ և է ճշմարտութիւն հրապարակ հանելուց կամ քննադատութիւնից, կարեւոր ենք համարում պարզութիւնը մանաւանդ ներկայ ժամանակ, երբ, կարելի է ասել, ամենամեծ պահանջը քրիստոնէութեան համար նորա վարկի վերականգնումն է լուսաւորեալ աշխարհի առաջ։ Այդ աշխարհում, եւրոպական քաղաքակրթութեան կենտրոններում, գիտութիւնը վաղուց է կասկածի ենթարկել քրիստոնէական ճշմարտութիւնները և լայն դուռ բացել ամէն տեսակ քննադատութեանց համար։ Բայց այնտեղ ևս քրիստոնէական կրօնի գիտնականներ կայացուցիչներն ու անկեղծ նախանձախնդիրները վերջին ժամանակներս միայն այն եզրակացութեան են եկել, որ եղած կասկածները փարատել և քրիստոնէութիւնը կրթուած դասին մատչելի դարձնել կարելի չէ, եթէ ոչ իրենց կողմից ևս ազատ տեղ տալով լուրջ գիտնական քննադատութեան, իւրաքանչիւր երևոյթ մինչև հիմքը թափանցելով ու զուտ ճշմարտութիւնը, գաղափարական սկզբունքներն ի վեր հանելով։ Այս տեսակէտից նշանաւոր է պրոֆ. Հառնակի մի դրուածքը, որ լոյս տեսաւ անցեալ տարի և մեծ աղմուկ հանեց Գերմանիայում։ Այդ դրուածքը, որի վերնագիրն է «Քրիստոնէութեան իսկութիւնը»*, ամփոփում է իւր մէջ

1899—1900 թ. ձմեռային վեցամեակին Բերլինի համալսարանի բոլոր բաժիններին պատկանող 600 ուսանողների առաջ կարգացուած 16 ազատ դասախօսութիւններ։ Աշխարհօշակ գիտնական—աստուածաբանը խօսում է ուրեմն այնպիսի մի երկտասարգութեան հետ, որ ժամանակակից քաղաքակրթութեան բարձրութեան վերայ է կանգնած և համակուած է ամբողջապէս իւր դարու գաղափարներով, նա նպատակ է դնում, ինչպէս նախաբանի մէջ ակնարկում է, պատմագիտական եղանակով՝ զուտ պատմական իրողութիւնները կշռելով, միջոց տալ «ճանաչելու էականն ու մնայունը երևոյթների մէջ» և տեսնելու, որ քրիստոնէութիւնը*, որչափ և տարբեր համայնքների ու ուղղութիւնների բաժանուած, ներքուստ մի է՝ նոյն կեանքի աղբիւրը բոլոր քրիստոնեաների համար։ Մենք ևս կաշխատենք, քայլ առ քայլ նորան հետեւելով, առանց միշտ նորա մտքերը փոխ առնելու, այլ միայն նորա յարուցած խնդիրները չօշափելով և մեր ընթերցողների ըմբռնմանը յարմարուելով՝ ցոյց տալ հետզհետէ մի շարք յօդուածների մէջ, թէ ինչն է քրիստոնէութեան էականն ու մնայունը, և ապա, եթէ ժամանակը ներէ, թէ մեր եկեղեցական կեանքի որ երևոյթների մէջ և ինչ ձևով արտայայտութիւն է գտնում այդ մնայունն ու էականը, կամ ինչ նոր երևոյթներ պէտք է յառաջ գան, ինչպէս ձևակերպուին, որպէս զի արտայայտութիւն գտնէ։

Ի՞նչ է քրիստոնէութիւնը, այդ հարցին կարելի է զանազան եղանակով բացատրութիւն տալ։ Կարելի է առնել ընդհանուր կամ մի որոշ եկեղեցւոյ դաւանութիւնը և ջատագովել, յառաջ բերել մի առ մի քրիստոնէութեան ընդունած ճշմարտութիւնները, և նոցա դէմ հանած առարկութիւնները հերքելով, նոցա կարեւորութիւնն ու հիմնաւորութիւնը ցոյց տալ, նոցա նշանակութիւնը պարզել, Կարելի է նաև փիլիսոփայական դատողութեան առարկայ դարձնել՝ նախ կրօնն առհասարակ իրեւ հոգեբանական ու հասար-

* Das Wesen des Christentums.—Adolf Harnack. Leipzig, 1900.

* Նա ինքը բաւեալաբանական քրիստոնէութիւն է ասում։

բակական կեանքի երեւոյթ, և ապա քրիստոնէութեան տեղը որոշել այլեայլ կրօնների շարքում։ Սակայն Հառնակ ոչ դաւանաբանական—ջատագրական և ոչ փիլիսոփայական տեսակէտով է առաջնորդուում, այլ հետեւում է, ինչպէս ակնարկեցինք, պատմագիտական եղանակին, և իրաւամբ, մեր ժամանակն ամէն բանի մէջ դրական փաստեր է որոնում, և ժամանակակից մարդոց համար համոզեցուցիչ փաստ ոչ թէ այս կամ այն մարդու ընդունածն ու մտածածն է, այլ մերի իրողութիւնը, իսկ քրիստոնէութեան նկատմամբ անհերքելի իրողութիւնը, որ և հաստատուն հիմք կարող է լինել ուրիշ իրողութիւնների և փաստերի համար՝ այն է, որ նա պատմական անցեալի մէջ իւր որոշ տեղն ու գերն է ունեցել՝ հանդէս է եկել, զարգացել, ու մեղ հասել որոշ պայմաններով և որոշ հանգամանքներով։ ուստի և պատմութիւնից սովորելով, թէ ինչ է եղել նա՝ մենք միջոց կունենանք եզրակացնելու, թէ ինչ է իւր էութեամբ և ինչ պէտք է լինի այժմ։

Յիսուս Քրիստոս և իւր քարոզած աւետարանը—ահա այն կենտրոնը, որից սկիզբ է առնում քրիստոնէութիւնը և գէպի որը դառնում է միշտ՝ նոր կեանք, նոր լոյս ընդունելու համար։ Սակայն սխալ կլինի կարծել, թէ քրիստոնէութեան իսկութիւնը պարզապէս լինելու համար՝ բաւական է միայն Քրիստոսի պատկերը վերականգնեցնել և նորա աւետարանի հիմնական գծերը բացատրել։ Նախ որ Քրիստոսի գործն ու խօսքը մեզ ոչ թէ անմիջական աղբիւրից՝ նորա սեփական նկարագրութիւնից կամ պատմութեան քից է յայտնի, այլ նորա շրջապատողների ընդունած տպաւորութիւնից, նորա հետեւողների գրութեանը, ուրեմն մեղ ծանօթ պէտք է լինի առնուազն քրիստոնէութեան առաջին դարը՝ դասական շրջանը, որպէսզի կարողանանք ուղիղ դադարաւ կազմել նորա մասին։ Ապա, որովհետեւ քրիստոնէութիւնն սկիզբից է եթ կոչուած էր ամբողջ աշխարհում տարածուելու և մարդկային կեանքի բոլոր խաւերը, բոլոր երեւոյթները թափանցելու, ուստի ամբողջ պատմութիւնը պէտք է վկայ լինի նորա ոյժի և կենսունակութեան, նո-

րա ամբողջ պատմական անցեալը պէտք է աչքի առաջ ունենալ, քննել նորա բազմակողմանի աղբեցութիւնը՝ աղբերի կեանքի վերայ՝ նորա վերակազմող և կենսագործող ընտրութիւնը հասկանալու համար։ Դորանով խնդիրն է հարկէ աւելի գիտարանում և բարգուտում է, և գրեթէ անլուծանելի կդառնար, եթէ աւետարանի քարոզութիւնը մի սովորական երեւոյթ լինէր պատմական ուրիշ երեւոյթների շարքում՝ այնպէս շարուած նույն հետ, որ մենք գիտարանայինք շատ գէպքում նորա հետքերը գտնել, նորա արդիւնքը որոշել։ Բայց իրօք նա այնպիսի բնորոշ յատկութիւններ ունի, այնչափ բարձր է ու առանձնացած միշտ իւր շրջապատից, որ այդ գիտարութիւնը վերանսում է, և նորա տարածման ու զարգացման որքան ընդարձակ և բազմակողմանի ասպարէզ լինի մեր աչքի առաջ՝ նոյքան առատ միջոց կունենանք որոշելու այն, որ էական է և յարատեւ քրիստոնէութեան մէջ, որ այլեայլ հանգամանքներում այլեայլ փայլով ու զօրութեամբ է հանդէս գալիս, առանց իւր ներքին ընտրութիւնը փոխելու։ Այնուամենայնիւ առաջին և ամէնից մեծ տեղը բռնում է այստեղ հարկաւ Քրիստոսի աւետարանը իւր նախական վիճակում, այնպէս ինչպէս արտայայտուել է նոյն իսկ Քրիստոսի անձի, կեանքի, գործի, խօսքի մէջ, ինչպէս ըմբռնում ենք մենք նորա կեանքը նկարագրող սկզբնական աղբիւրներից։ Ապա պէտք է տեսնենք, թէ նոյն աւետարանն ինչ տպաւորութիւն է գործել Քրիստոսի անմիջական հետեւողների վերայ և ինչ արդիւնք յառաջ բերել քրիստոնէական առաջին համայնքի մէջ։ Եւ այդ արդէն կաշխատենք պատմութեան ընթացքում նորա կրած գլխաւոր փոփոխութիւնները քննել և այն աչքի ընկնող երեւոյթները հասկանալ, որոնց մէջ բնատուրիչ արտայայտութիւն է գտնել։

Կ. Վ.

